

จีน-สยาม : ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์สมัยธนบุรีในเอกสารจดหมายเหตุจีน

CHINA – SIAM : THONBURI’S THE HISTORY RELATION IN CHINA ARCHIVES

สำราญ ผลดี

Samran Phondee

หมวดวิชาศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยธนบุรี

ltee007@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้ต้องการศึกษาถึงประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างสยามและจีนในสมัยธนบุรี (2510-2325) โดยศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องทางฝ่ายจีนเป็นหลัก ซึ่งพบว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงใช้ความพยายามอย่างมากตลอดรัชกาลของพระองค์เพื่อให้ราชสำนักจีนยอมรับในสถานภาพการเป็นกษัตริย์ของพระองค์ รวมถึงการรื้อฟื้นความสัมพันธ์กับจีนในรูปของ “รัฐบรรณาการ” ซึ่งความพยายามเหล่านี้เป็นการ “อ่อนน้อมถ่อมตนเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ” มากกว่าการยอมรับในอำนาจทางการเมืองการปกครอง ซึ่งผลประโยชน์ที่กล่าวถึงนี้จะเกิดจากความสัมพันธ์ทางการทูตที่เรียกว่า “บรรณาการ – จิ้มก้อง”

คำสำคัญ: ความสัมพันธ์, ประวัติศาสตร์, จีน-สยาม

Abstract

This article aims to investigate history relation between Siam and China during Thonburi era (2510-2325 B.E.), by researching mainly relevant documents on China archives. The findings revealed that Taksin the great, he made a great effort throughout his reign in order to being acknowledged as Siam king by China’s royal palace. Moreover, he managed to restore diplomatic relation with China in term of “Tributary State”, this effort could be more perceived as “the humble act for economic benefits” than being acknowledged in governing and political power itself in which given benefits derived from “the tribute” diplomatic relation.

Keyword: relation, history, China-Siam

บทนำ

เป็นที่ยอมรับกันว่า จีน เป็นชนชาติที่สามารถประดิษฐ์ตัวอักษรขึ้นมาใช้ได้นานหลายพันปีมาแล้ว คุณลักษณะของชาวจีนเองคือคนที่ช่างจดบันทึกเรื่องราวต่างๆ ไว้มากมาย ดังนั้นจีนจึงเป็นประเทศที่มีประวัติศาสตร์ที่ค่อนข้างชัดเจนมากกว่าประเทศอื่น รวมถึงเรื่องราวที่ชาวจีนเดินทางเข้ามาสู่สังคมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาตั้งแต่ครั้งโบราณด้วย และด้วยความที่ชาวจีนมีการจดบันทึกเหตุการณ์และเรื่องราวต่างๆ ทั้งยังมีการจัดเก็บเอกสารอย่างเป็นระบบ ทำให้เอกสารจีนมีความสำคัญอย่างมากในการอธิบายประวัติศาสตร์ของประเทศต่างๆ ในภูมิภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

ชาวจีนเข้ามามีบทบาทอยู่ในสังคมสยามมาเป็นเวลาช้านานและต่อเนื่อง จนอาจกล่าวได้ว่าอยู่ในทุกช่วงเวลาในประวัติศาสตร์ เราพบข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์กับประเทศจีนและชาวจีนอยู่ในทุกช่วงเวลา ในสถานะที่เราเป็นผู้ย่อยหรือประเทศบ้านเล็กเมืองน้อยที่จะต้องมีการถวายเครื่องราชบรรณาการต่อราชสำนักจีนอย่างสม่ำเสมอ เรียกว่า “**จิ้มก้อง**” ที่กระทำ 3 ปีต่อ 1 ครั้งในฐานะที่จีนเป็นมหาจักรพรรดิ

ในด้านการค้ามีหลักฐานมากมายที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างจีน - สยามว่าดำเนินมาตั้งแต่ครั้งโบราณ ทว่าความชัดเจนนั้นอยู่ที่เมื่อเริ่มทำการค้าระหว่างกัน วีรพล สารสิน (2548: 2) [1] กล่าวไว้ว่าการค้าทางทะเลระหว่างประเทศสยามกับประเทศจีนมีมาตั้งแต่สมัยราชวงศ์หยวน (พ.ศ.1721 – 1991) แต่ไม่แสดงนัยทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมให้เป็นที่ประจักษ์อย่างสมบูรณ์จนกระทั่งถึงราชวงศ์ชิง (พ.ศ. 2187 – 2454) การค้านี้ได้รับการพิจารณาภายในกรอบของบรรณาการตามธรรมเนียมปฏิบัติโบราณ

ในขณะที่เอกสารที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างจีนและสยามในสมัยธนบุรี บ่งชี้ไปในทิศทางเดียวกันว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพยายามที่จะเจริญสัมพันธไมตรีกับพระเจ้ากรุงจีนตั้งแต่เมื่อครั้งที่ทรงสถาปนาตนเองขึ้นเป็นกษัตริย์ไปจนตลอดรัชกาล

แม้ว่าเอกสารทางฝ่ายไทยจะมีกล่าวไว้ไม่มากนักเกี่ยวกับรายละเอียดของความพยายามดังกล่าว ทว่าเอกสารทางฝ่ายจีนกลับมีอยู่เป็นจำนวนมากที่มีการจัดเก็บไว้อย่างดี ซึ่งช่วยอธิบายประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ได้ชัดเจนขึ้น

เอกสารของทางจีนที่มีการจดบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยนั้นแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ **1.พระราชพงศาวดาร** ตั้งแต่สมัยราชวงศ์ฮั่นจนถึงปัจจุบันมีทั้งหมด 25 ชุด แต่ละชุดเขียนบันทึกเกี่ยวกับเหตุการณ์โดยคนในสมัยนั้นเป็นผู้บันทึกไว้ ซึ่งมีสาระน่าเชื่อถือมากในหมวดต่างประเทศได้จดบันทึกเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางการทูตจีนสยามทุกครั้งและสภาพการค้า **2.จดหมายเหตุที่เป็นเอกสารต้นฉบับเดิม** เก็บไว้ที่พระราชวังโบราณของจีน ซึ่งมีคุณค่ามากไม่เคยเปิดเผยมาก่อน และ **3.งานนิพนธ์ส่วนบุคคล** ส่วนมากเป็นนักการทูต พ่อค้า นักเดินเรือที่ไปมาค้าขายกับประเทศสยามและได้บันทึกประสบการณ์ที่พบเห็น (ตัวหนังสือ, 2542: 1) [2] เอกสารเหล่านี้จะช่วยอธิบายภาพความสัมพันธ์ในแต่ละช่วงเวลาในประวัติศาสตร์ระหว่างราชสำนักจีนกับสยามได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

นับตั้งแต่สยามเริ่มความสัมพันธ์กับจีน ความสำคัญของจีนก็เพิ่มขึ้นตามลำดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านเศรษฐกิจที่ได้ถูกผูกโยงเข้ากับเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างกันที่อยู่ในรูปของ “**รัฐบรรณาการ**” ในช่วงรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เราได้เห็นถึงความพยายามอย่างมากที่จะรื้อฟื้นรูปแบบความสัมพันธ์ที่มีอยู่แต่เดิม ทว่าประเด็นที่น่าสนใจคือ จีนมีความสำคัญมากถึงขนาดที่ว่ารัฐที่ทำการรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ภายหลังสงครามอย่างเมืองธนบุรีจะต้องเร่งเข้าไปอ่อนน้อมถ่อมตนมากถึงขนาดนั้น ทั้งๆ ที่อาณาเขตของทั้งสองอาณาจักรก็ไม่ได้อยู่ชิดติดกัน ดังนั้นพระราชอำนาจทางการเมืองการปกครองของราชสำนักจีนจึงไม่อาจแผ่ลงมาถึงอิทธิพลได้ นั่นย่อมหมายความว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงเห็นผลอย่างไรอย่างหนึ่งที่ไม่เกี่ยวกับอำนาจด้านการเมืองการปกครอง

ประเด็นดังกล่าวหากศึกษาโดยการวิเคราะห์เฉพาะเอกสารทางฝ่ายไทยอย่างเดียวยังคงไม่อาจให้ภาพที่ถูกต้องชัดเจนนัก ดังนั้นบทความนี้จึงเป็นการมองภาพความสัมพันธ์ระหว่างราชสำนักจีนและสยามในสมัยธนบุรี โดยพิจารณาจากเอกสารที่ปรากฏอยู่ทางฝ่ายจีน ซึ่งเป็นเอกสารจดหมายเหตุจีนที่ศาสตราจารย์ ด้วน ลีเซิงได้ทำการปริวรรตแล้วจำนวน 17 ฉบับ ที่ได้ให้ข้อมูลสำคัญและน่าสนใจด้านประวัติศาสตร์หลายประการ

ความสัมพันธ์จีน – สยาม ก่อนพ.ศ.2310

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ระบุว่า “จีน” เป็นชนชาติที่มีความสามารถทางการเดินเรือข้ามมหาสมุทรมาไม่น้อยกว่าหกร้อยปีก่อนในชื่อการเดินเรือของ “เจิ้งเหอ” ผู้เป็นนายพลเรือผู้ยิ่งใหญ่ของราชวงศ์หมิง (พ.ศ.1931-2187) ซึ่งข้อมูลดังกล่าวได้ทำลายความยิ่งใหญ่ของนักเดินเรือชาวตะวันตกอย่างคริสโตเฟอร์ โคลัมบัส ที่เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ.2035 ไปอย่างสิ้นเชิง เจิ้งเหอคือบทพิสูจน์ให้โลกได้รับรู้ถึงความยิ่งใหญ่ในเทคโนโลยีการเดินเรือของชาวจีนได้เป็นอย่างดี และอาจกล่าวได้ว่านับแต่นั้นเป็นต้นมาก็เป็นการเริ่มต้นความยิ่งใหญ่ในด้านความสัมพันธ์ของจีนกับโลกภายนอก

อาจกล่าวได้ว่าสยามและจีนมีความสัมพันธ์ระหว่างกันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงรัตนโกสินทร์ ตอนต้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ใน **ระบบบรรณาการ (Tribute) หรือ เจิงกุง** (ไทยมักอ่านว่า จั้มก้อง) อันเป็นประเพณีสัมพันธ์ไมตรีของจีนกับประเทศอื่นๆ ทั้งนี้เพราะจีนมีความเชื่อมาตั้งแต่ครั้งโบราณตามอิทธิพลทางความคิดของลัทธิขงจื้อที่ว่า จีนเป็นอาณาจักรกลาง (จังกิว หรือ Middle Kingdom) เป็นศูนย์กลางของอำนาจและอารยธรรมโลก เนื่องจากมีความเจริญมาช้านาน

ดังนั้น จีน จึงมองดินแดนอื่นที่อยู่โดยรอบว่าด้อยกว่า และจะต้องยอมสวามิภักดิ์กับราชสำนักจีน โดยการส่งเครื่องบรรณาการแก่จักรพรรดิจีนตามเวลาที่กำหนด ส่วนจีนซึ่งเป็นประเทศที่ใหญ่กว่าและเจริญกว่า จะให้ความช่วยเหลือคุ้มครองประเทศเล็กๆ เหล่านี้ อีก

ทั้งยังให้ผลประโยชน์อื่นๆ ทั้งทางการเมืองโดยยอมรับฐานะกษัตริย์ และทางเศรษฐกิจโดยอนุญาตให้ค้าขายได้อย่างเสรีในฐานะผู้ใหญ่กับผู้น้อย

ดูเหมือนว่าจีนจะเข้ามามีความหมายทางประวัติศาสตร์ต่อสังคมสยามในแทบทุกด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านการค้าที่อยู่ในรูปของระบบบรรณาการ โดยเป็นความยินยอมพร้อมใจระหว่างกันทั้งสยามและจีน การค้าระหว่างกันนั้นจำเป็นต้องปรับให้เข้ากับหลักการทางการเมืองทั่วไปอย่างเคร่งครัด หรืออธิบายได้ว่า เป็นระบบการควบคุมแบบ “บังคับเหียนหลวมๆ” นั่นคือ การที่จีนยอมให้การค้าเติบโตที่ผลประโยชน์จะพึงมีได้กับชาวต่างชาติอย่างเหมาะสม เพื่อให้ชาติเหล่านั้นยอมตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของตน อันนำมาซึ่งการค้าที่ต้องเข้าไปอยู่ภายในกรอบของการเมือง ในขณะที่รัฐสยามกลับมองเรื่องการค้าว่าจะนำมาซึ่งความมั่งคั่งร่ำรวยทางวัตถุ ดังนั้นการที่จะต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลทางการเมืองหรือทางความคิดการยอมรับของจีนจึงเป็นเรื่องที่สามารถยอมรับได้ หากว่ามันนำมาซึ่งผลประโยชน์เป็นความมั่งคั่งจากการค้าขาย

สยามมีสินค้าพื้นเมืองจำนวนมากที่จีนมีความต้องการ เช่น เครื่องหอม ชีผึ้ง หนังสัตว์ เขาสัตว์ และเครื่องเทศชนิดต่างๆ ในขณะที่เดียวกันจีนเองก็มีสินค้าหลายอย่างที่สยามต้องการ เช่น ผ้าแพร ผ้าไหม เครื่องประดับ เครื่องถ้วยชาม เป็นต้น สืบแสง พรหมบุญ (2525: 168) [3] อธิบายว่า สองอาณาจักรนั้นมีความสัมพันธ์กันในระบบบรรณาการ แม้ว่าความสัมพันธ์นั้นจะเป็นเพียงในนามมากกว่าก็ตาม เราไม่อาจตำหนิเงินที่ถือเอาการที่ไทยปฏิบัติตามเกณฑ์ของระบบบรรณาการ ตัวอย่างเช่น การส่งคณะทูตและของกำนัล ว่าเป็นการอ่อนน้อมต่ออาณาจักรจีนในทัศนะหนึ่งเราจะต้องคำนึงถึงวัตถุประสงค์และทัศนะของไทยเกี่ยวกับการส่งคณะทูตไปจีนด้วย

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาชาวจีนเป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทสำคัญทางการค้า ทั้งการค้าไทยในอาณาจักรและการค้าทางเรือสำเภา หลักฐานการส่งคณะทูตไปเมืองจีนของแคว้นต่างๆ ในที่ราบภาคกลางช่วง

ประมาณ 70 ปีก่อนกรุงศรีอยุธยา นั้น แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในทางการทูตและการค้าที่มีต่อราชสำนักจีนแล้ว (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ, 2555: 13) [4] และความรุ่งเรืองมั่งคั่งของกรุงศรีอยุธยาตลอด 417 ปี ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าปัจจัยหลักที่เกื้อหนุนอยู่ก็คือการค้ากับจีน

เมื่อครั้งที่เสียกรุงศรีอยุธยาให้กับพม่า ในพ.ศ. 2310 พระยาตากเป็นผู้ที่กอบกู้เอกราชคืนจากพม่าได้หลังเหตุการณ์วุ่นวาย 7 เดือน ครั้นนั้นบ้านเมืองปั่นป่วนวุ่นวาย ราชวงศ์บ้านพลูหลวงก็ถึงคราวล่มสลายและสิ้นสูญ พระยาตากจึงสถาปนาพระองค์ขึ้นเป็นกษัตริย์พระนามว่า “สมเด็จพระบรมราชาที่ 4” หรือ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี โดยมีศูนย์กลางทางอำนาจอยู่ที่เมืองธนบุรี

เรื่องแรกๆ ที่พระองค์ทรงเร่งดำเนินการก็คือการส่งสาส์นไปรื้อฟื้นความสัมพันธ์กับราชสำนักจีน ประหนึ่งว่าให้ราชสำนักจีนให้การยอมรับพระองค์อย่างเป็นทางการในฐานะ “อ่อง” ทว่าไม่ประสบผลสำเร็จตรงกันข้ามกลับสร้างความไม่พอใจให้กับราชสำนักจีนอย่างมาก อย่างไรก็ตามตลอดรัชกาลกลับเห็นถึงความพยายามอย่างต่อเนื่องของพระองค์ ซึ่งเอกสารจดหมายเหตุของจีนจะช่วยอธิบายภาพความพยายามนี้ได้ชัดเจนขึ้น

ความพยายามของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี : หลักฐานจากจดหมายเหตุจีน

ศาสตราจารย์ต้วน ลีเซิง (2542: 6) [2] ได้ทำการศึกษาถึงประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงธนบุรี โดยศึกษาจากเอกสารเก่าในพระราชวังโบราณของปักกิ่งที่มีลักษณะเป็นจดหมายเหตุ ประกอบด้วย **โจ้ว เจ้อ** เป็นเอกสารที่ถวายรายงานต่อพระเจ้าแผ่นดิน โดยข้าราชการต่างหัวเมือง (ท้องถิ่น) มีพระราชวินิจฉัยของพระเจ้าแผ่นดินปรากฏอยู่ และ **โก้ว ชวู่** เป็นเอกสารเดิมหรือเอกสารคัดลอกสำเนาที่มาจากราชสำนักกรุงธนบุรี เอกสารประเภทนี้ไม่เคยได้รับการเปิดเผยมาก่อน และเป็นเอกสารอยู่ในกระแสรูปร่างใช้งานในสมัยนั้น

จึงมีความน่าเชื่อถือมาก เอกสารที่ ต้วน ลีเซิงนำมาทำการศึกษาในครั้งนี้ให้ข้อมูลที่น่าสนใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยสมัยธนบุรีหลายประการ

รัชสมัยของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้นตรงกับจีนในสมัยของพระเจ้าเฉียนหลง ปีที่ 32 – 47 (พ.ศ.2310 – 2325) ต้วน ลีเซิง ทำการศึกษาจากเอกสารประเภท **โจ้ว เจ้อ** ที่ช่วยอธิบายถึงความพยายามอย่างมากของกษัตริย์สยามที่จะเริ่มต้นรัชกาลด้วยการให้ราชสำนักจีนยอมรับสถานะให้ได้ ทว่าปฏิกิริยาของจีนเองมีทั้งปฏิเสธ นิ่งเฉย และตอบรับไม่ตรีของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ซึ่งแตกต่างกันต่างวาระตลอดระยะเวลา 15 ปี ต้วน ลีเซิง (2542 : 8 - 12) [2] สรุปปฏิกิริยาของราชสำนักจีนไว้ใน 3 ช่วงเวลาดังนี้คือ

ช่วงที่ 1 (พ.ศ.2311 – 2313) เมื่อพระยาตากราชาภิเษกตนเองขึ้นเป็นกษัตริย์ภายหลังจากทรงกู้เอกราชคืนจากพม่าได้แล้ว ก็ทรงมีบัญชาให้พ่อค้าสำเภานำพระราชสาส์นจากสยามไปสู่ราชสำนักจีนที่กวางตุ้ง เพื่อให้พระเจ้าเฉียนหลงทรงรับรองการเป็นกษัตริย์ของพระองค์ และหวังที่จะฟื้นฟูรูปแบบการค้าในระบบบรรณาการกลับมาอีกครั้ง ในขณะที่ราชสำนักจีนกลับมีปฏิกิริยาปฏิเสธ

ช่วงที่ 2 (พ.ศ.2313 – 2314) แม้ว่าจะไม่ได้รับการยอมรับจากราชสำนักจีน ทว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีก็ทรงนำบ้านเมืองสู่สถานการณ์ที่มั่นคงจนราชสำนักจีนเองก็เริ่มเปลี่ยนท่าที จากปฏิเสธมาเป็นการวางเฉยต่อสยาม

ช่วงที่ 3 (พ.ศ.2324 – 2325) เป็นช่วงเวลาที่ราชสำนักจีนยอมรับในอำนาจแบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาดของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีอย่างเป็นทางการ

ปฏิกิริยาที่เปลี่ยนไปของราชสำนักจีนนี้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะความพยายามที่มีอยู่อย่างต่อเนื่องของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีที่จะให้ราชสำนักจีนยอมรับสถานภาพกษัตริย์ของพระองค์ เห็นได้จากสาส์นทางสยามที่มีไปยังราชสำนักจีนอย่างต่อเนื่อง จนครั้งหลังสุด คือ การที่พระองค์ทรงแต่งตั้งคณะทูตให้ออกเดินทางไปเจริญสัมพันธไมตรีในเดือนพฤษภาคม 2324

ที่มีเรือมากถึง 11 ลำ บรรทุกงาช้าง นอแรด ไม้ฝาง จำนวนมากไปยังราชสำนักจีน รวมถึงความพยายาม แฝงนัยเชิงอ่อนหวานที่สอดแทรกไปในสาส์นที่ส่งไปและ ได้ผล เช่น การที่มีชื่อของพระองค์ปรากฏในจดหมาย เหตุจิ้นที่เอี้ยนนามว่า “**เจิ้น เจ้า**” ที่สะท้อนการยอมรับ อยู่ว่าทรงมีเชื้อสายจีน อันเกิดมาจากเทคนิคทางการ ทูตเพื่อให้เกิดความไว้วางใจนั้น

นอกจากนี้เอกสารจีนยังช่วยให้เราเห็นถึงความ พยายามที่เป็นรูปธรรมของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีใน อีกหลายประเด็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งตัวบุคคล ประเภทต่างๆ ให้จีนถึง 4 วาระด้วยกัน คือ

ครั้งที่ 1 ส่งเชลยพม่าให้จีน ประกอบด้วย เชีย ตู เอี้ยน กับเชลยชาย หญิง และเด็ก รวม 39 คน โดยการ จัดส่งครั้งนี้ ทางสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทำการคัด แยกจัดส่งเชลยพม่าที่ทรงจับได้ (เอกสารฉบับที่ 10 : จู พิ โจ้ว เจ้อ ประเภทต่างประเทศ จากผู้ว่าราชการ มณฑลกว๋างตุ้งและกว๋างสี ลงวันที่ 19 ธันวาคม ปีเฉียน หลงที่ 36) [2]

ครั้งที่ 2 ส่งชาวจีนที่หลบหนีไปทำน่ายงพุทโธ มาตคิน ชาวจีนกลุ่มนี้คือชาวจีนที่ออกนอกประเทศมา ทำน่ายงพุทโธมาต สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงรวบรวม ได้เมื่อคราวยกทัพไปตีเมืองพุทโธมาต (เอกสารฉบับที่ 11 : จู พิ โจ้ว เจ้อ ประเภทต่างประเทศจากผู้ว่า ราชการมณฑลกว๋างตุ้งและกว๋างสี ลงวันที่ 8 เดือน สิงหาคม ปีเฉียนหลงที่ 37) [2] ผลต่อเรื่องนี้ดูจะเป็น รูปธรรมของการส่งชาวจีนที่หลบหนีออกนอกประเทศ คินสู่ราชสำนักจีนในครั้งนี้ก็คือ ทำให้ราชการจีนต้อง ปรับปรุงระเบียบราชการ พร้อมทั้งมีมาตรการที่เข้มงวด มากขึ้น รวมถึงมีการลงโทษเจ้าหน้าที่ที่ละเลยการ ปฏิบัติงานในเรื่องดังกล่าวด้วย

ครั้งที่ 3 ส่งทหารจีนที่ตกค้างอยู่ในพม่าจาก ภาวะสงคราม เมื่อคราวที่จีนกับพม่าเกิดสงครามสู้รบ กันนั้น (ปีเฉียนหลงที่ 30 – 31) ทหารของจีนสองร้อย กว่าคนได้ถูกจับไปเป็นเชลยและถูกควบคุมไว้ที่อังวะ ต่อมาจีนได้นำทัพเข้าบุกพม่าจนมีการปล่อยทหารจีน เหล่านั้น และกระจัดกระจายไปในที่ต่างๆ ส่วนหนึ่งหนี

ภัยมายังสยาม (เอกสารฉบับที่ 13 : จู พิ โจ้ว เจ้อ ประเภทต่างประเทศจากผู้ว่าราชการมณฑลกว๋างตุ้ง และกว๋างสี และผู้ตรวจการมณฑลกว๋างตุ้ง ลงวันที่ 21 เดือนสิงหาคม ปีเฉียนหลงที่ 40) [2] ความพยายามใน ครั้งนี้มีประเด็นที่น่าสนใจคือ การส่งทหารจีนที่ถูกพม่า จับตัวกลับไปยังจีนในครั้งนี้ ดูเหมือนจะเป็นการเน้นย้ำ ถึงความน่าเชื่อถือและความจริงใจของพระองค์ รวมถึง ดำเนินการเชิงรุกด้วยการเสนอขอซื้อกำมะถันและ กะทะเหล็กเพื่อใช้เป็นยุทธปัจจัยด้วย และต่อมาจีนเอง ก็มีการอนุมัติการจัดซื้ออาวุธให้กับสยามที่แม้ว่าจีนเอง จะมีกฎหมายห้ามนำอาวุธออกนอกประเทศ ทว่า หลี่ ชื่อเหยา (ผู้ว่าราชการมณฑลกว๋างตุ้งและกว๋างสี) กลับ ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า “**ควรอนุมัติให้เป็นกรณี พิเศษ**”

ครั้งที่ 4 ส่งพ่อค้าชาวหยุนหนานคินจิ้น จำนวน 3 คน ซึ่งเป็นพ่อค้าผ้าไหม ผ้าวทวน และสินค้าอื่นๆ ที่ เดินทางไปค้าขายที่พม่า ทว่ากลับถูกจับตัวไว้และต่อมา หลบหนีออกมาได้ (เอกสารฉบับที่ 16 : จู พิ โจ้ว เจ้อ ประเภทต่างประเทศจากผู้ว่าราชการมณฑลหยุนหนาน และมณฑลกุ้ยโจว ลงวันที่ 26 เดือนธันวาคม ปีเฉียน หลงที่ 41) [2]

ความพยายามที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเหล่านี้ ชี้ให้เห็นประเด็นที่น่าสนใจหลายประการ กล่าวคือ กรณีการส่งเชลยสงคราม ทหารจีนที่ตกค้าง ชาวจีนที่ หลบหนีออกนอกประเทศ รวมถึงพ่อค้าชาวจีน เหล่านี้ เป็นความตั้งใจของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีที่จะ “**เอา ออกเอาใจ**” ราชสำนักจีนอย่างเห็นได้ชัด ประการต่อมา เราได้เห็นท่าทีทางการทูตในเชิงรุกที่น่าสนใจของ พระองค์ กล่าวคือ ไม่ทรงรอให้ราชสำนักจีนยอมรับไป เอง หากแต่ทรงรุกคืบด้วยการเสนอขอแลกเปลี่ยนอย่าง ต่อเนื่อง เช่น การขอซื้อกำมะถันและกะทะเหล็กเพื่อใช้ เป็นยุทธปัจจัยในการรบ กับการส่งทหารจีนที่ตกค้าง ในช่วงเดียวกัน หรือแม้แต่การขอซื้ออาวุธจากจีนที่แม้ จีนเองจะมีกฎหมายห้ามนำอาวุธออกนอกประเทศ ทว่า ต่อมาก็มีการผ่อนปรนไปในที่สุด

ความพยายามเหล่านี้ก็ปรากฏผลพอสมควร คือราชสำนักจีนก็ยอมรับพระองค์ตามลำดับตั้งแต่การวางเฉยในหลายกรณีที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงกระทำไม่เข้ามาแทรกแซงทางการเมือง หรือบางกรณีก็ถึงกับเข้าข้างสยามเสียด้วยซ้ำไป การยอมขายสินค้าสินค้าที่เป็นยุทธภัณฑ์ให้เป็นกรณีพิเศษไปจนถึงการยอมรับสถานะของพระองค์อย่างเป็นทางการ ในช่วงปลายรัชกาลของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือความพยายามอย่างมากของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเพียงเพื่อให้ราชสำนักจีนที่อยู่ห่างไกล ไม่ได้มีพระราชอาณาเขตเชื่อมต่อกันนั้น เพราะอะไร ที่ชัดเจนคือไม่ใช่เรื่องของอำนาจทางการเมืองแน่นอน ทว่าประเด็นในเรื่องผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ที่ขณะนั้นบ้านเมืองอยู่ในภาวะข้าวยากหมากแพง การทำการค้ากับทางจีน เป็นหนทางที่ดีที่สุดที่จะทำให้เศรษฐกิจกลับมารุ่งเรืองได้อีกครั้งหรืออาจกล่าวได้ว่า ทรงต้องการให้ความสัมพันธ์ระหว่างจีนและสยามกลับมาเช่นเดิมเหมือนเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา นั่นคือการทูตแบบบรรณาการ หรือการไป “จิ้มก้อง”

จิ้มก้องของสยามต่อราชสำนักจีน :

อ่อนน้อมหรือผลประโยชน์

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 (2556: 326) [5] อธิบายความหมายของคำว่า “จิ้มก้อง” หมายถึง (โบ) ก.เจริญทางพระราชไมตรีเฉพาะกับประเทศจีน โดยนำพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการไปถวายจักรพรรดิตามเวลาที่กำหนดปกติ 3 ปี ต่อครั้ง เช่น แต่งทูตออกไปจิ้มก้อง (พงศ. ร. 3) (ปาก) โดยปริยายหมายถึงนำสิ่งของเป็นต้นไปก้านลเพื่อเอาใจ (จ. จิ้นกั๋ง ว่า ถวายเครื่องบรรณาการ) ซึ่งนัยของความสัมพันธ์ระหว่างกันนั้นก็ไม่ได้มีความหมายแค่ว่าเพียงด้านการค้าเท่านั้น ทว่าเป็นความสัมพันธ์ในหลากหลายมิติ โดยผ่านเรื่องการค้าในระบบราชบรรณาการเป็นเครื่องมือ

นับตั้งแต่ราชวงศ์หมิงเป็นต้นมาความสัมพันธ์ระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับจีนก็เจริญรุ่งเรืองขึ้น

ตามลำดับ และต้องยอมรับว่าเป็นผลมาจากการเปิดทางของ “เจิ้งห่อ” ที่ทำให้ความสัมพันธ์ทางการค้าวัฒนธรรม รวมถึงเรื่องการเมืองการปกครองก็เบงบานอย่างมาก ไม่เพียงแต่ราชสำนักจีนที่มีความพยายามสร้างความสัมพันธ์กับประเทศต่างๆ เท่านั้น หากแต่หลายประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เองก็มีความพยายามและปรารถนาที่จะสานสัมพันธ์ทางการค้าและการเมืองกับจีนด้วยเช่นกัน ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นต่างมีผลประโยชน์ตอบแทนระหว่างกัน ที่อยู่ในรูปของ “รัฐบรรณาการ”

ระบบบรรณาการถูกมองว่าเป็นการแสดงออกถึงความต้องการของรัฐจีนในฐานะที่เป็นรัฐที่ยิ่งใหญ่เหนือรัฐเล็กรัฐน้อยที่เจริญสัมพันธ์ไมตรีด้วย ในขณะที่ชาวต่างชาติเองก็ยอมรับสถานภาพของตนเองในรูปของระบบบรรณาการเพื่อแลกเปลี่ยนกับ “ผลประโยชน์ทางวัตถุ” หรือในรูปของ “ผลประโยชน์ทางการค้า”

ความรุ่งเรืองของสยามตั้งแต่ครั้งอดีต ปฏิเสธไม่ได้ว่าจีนมีบทบาทสำคัญอย่างมาก ส่งผลให้เกิดเป็นความสัมพันธ์แบบพึ่งพาระหว่างชาวจีนกับชนชั้นปกครองของสยามที่ดำรงคงอยู่กันได้ด้วยการปฏิบัติที่แสดงออกด้วยการที่กษัตริย์สยามพยายามแสวงหาบริการของชาวจีน ทำให้รูปแบบการค้าทางทะเลของชาวจีนได้กลายมาเป็นระบบหนึ่งที่สำคัญในการหารายได้เข้ารัฐเรื่อยมา

นอกจากนี้ผลประโยชน์ได้อย่างหนึ่งที่เกิดจากการค้าจีน – สยาม คือ การหลั่งไหลเข้ามาสู่สยามของชาวจีนโพ้นทะเล ที่อาจกล่าวได้ว่าชาวจีนกลุ่มนี้ได้ช่วยเร่งให้สยามเกิดการปรับเปลี่ยนรูปแบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิมเข้าสู่การแข่งขันที่ต่อมาเราจะถูกบังคับให้เปิดประเทศโดยชาวตะวันตกในยุคล่าอาณานิคม ในส่วนของการค้าของเอกชนสยามนั้น ดำรงอยู่ภายในกรอบของการค้าปกป้องในระบบบรรณาการ ชุนนาง พ่อค้าที่จัดการการค้าของพระมหากษัตริย์สยามก็ดำเนินการค้าของตนเองไปพร้อมกัน ดังนั้นการค้าของกษัตริย์จึงเป็นรูปแบบอภิสิทธิ์ของการค้าเอกชนแบบหนึ่ง

สินค้าที่ถือได้ว่าเป็นสินค้าหลักต่อการค้าระหว่างจีนและสยามคือ “ข้าว” ความต้องการข้าวจากจีนในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา อันเนื่องมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากรอย่างรวดเร็วทำให้เกิดความต้องการข้าวมากขึ้น นำมาซึ่งมาตรการต่างๆ มากมายที่ส่งเสริมให้การค้าไทยและจีนทวีความรื้อนแรงอย่างรวดเร็ว หากพิจารณาในแง่ของความได้เปรียบเสียเปรียบเรื่องการค้าระหว่างไทยและจีนในอดีตนั้น อาจกล่าวได้ว่าฝ่ายสยามน่าจะอยู่ในฝ่ายที่ได้รับผลประโยชน์มากกว่า โดยพิจารณาจากจำนวนครั้งที่เดินทางค้าขายระหว่างกัน ศาสตราจารย์ตัวน ลีเซิง (2542: 14) [2] อธิบายว่านอกจากสยามจะมีระบบความสัมพันธ์แบบจิ้มก้องกับจีนแล้ว สยามยังได้รับสิทธิ์ส่งเรือสินค้าไปในลักษณะ “ทั้งก้อง” ด้วย ซึ่งทั้งก้องเป็นระบบถวายเครื่องราชบรรณาการที่ต่างไปจากจิ้มก้อง กล่าวคือ “จิ้มก้อง” มักถวาย 3 ปีต่อครั้ง ส่วน “ทั้งก้อง” จะมีการถวายทุกปี ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าทั้งก้องจึงถือเป็นข้ออ้างถึงการแสดงความจงรักภักดีต่อองค์จักรพรรดิจีน ทว่ากลับแอบแฝงไว้ด้วยเหตุผลทางการทูตและการค้าเป็นสำคัญ ในขณะที่จีนเองก็รับผลประโยชน์จากความสัมพันธ์ระหว่างกันนี้อยู่ไม่น้อยเช่นกัน

แม้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองจะมีลักษณะคล้ายระบบบรรณาการก็ตาม แต่ สัมพันธภาพนั้นเป็นเพียงในนามมากกว่า จุดมุ่งหมายที่สำคัญของคณะทูตสยาม จะเป็นด้านเศรษฐกิจ และบรรดาของกำนัลที่มอบให้จีน ก็ถือว่ามีได้มีความหมายอื่นใดมากกว่าของกำนัลตามมารยาท ซึ่งในความเป็นจริงคณะทูตสยามที่เดินทางไปจีนนับจากปลายคริสต์ศตวรรษที่ 14 เป็นต้นมา เปรียบเหมือนขบวนเรือบรรทุกสินค้าจากไทยไปจีน และบรรทุกสินค้าจากจีนกลับมาไทยมากกว่าการยอมอ่อนน้อมถ่อมตนในฐานะผู้น้อยตามแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์แบบรัฐบรรณาการแต่อย่างใด

ด้วยผลประโยชน์ที่เกิดจากการแต่งทูตไป “จิ้มก้อง” หรือเจริญทางไมตรีโดยนำเครื่องบรรณาการไปมอบให้กับราชสำนักจีนนี้เองที่มีความสำคัญต่อ

ประเทศต่างๆ มากมายที่หมายจะได้รับจากราชสำนักจีน รวมถึงสยามในสมัยธนบุรีด้วย ความพยายามอย่างมากและต่อเนื่องที่เกิดขึ้นก็ด้วยมุ่งหวังเรื่องผลประโยชน์ทางการค้าตามระบอบมากกว่าที่จะยอมอ่อนน้อมถ่อมตนในฐานะรัฐบริวารของจีน ประกอบกับบ้านเมืองที่อยู่ในภาวะหลังสงคราม การได้รับการเกื้อหนุนจากจีนย่อมมีความสำคัญในการรื้อฟื้นบ้านเมือง หรืออาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างจีนและสยามในสมัยธนบุรีเป็นการได้รับผลประโยชน์ด้วยกันทั้งสองฝ่าย

บทสรุป

อาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับจีนในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะที่เอื้อประโยชน์ระหว่างกัน ราชสำนักจีนได้รับการยอมรับในอำนาจจากรัฐเล็กรัฐน้อยอย่างสยาม ในขณะที่สยามเองก็ได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจำนวนมากเป็นการตอบแทน ซึ่งมากจนถึงกับเราให้เห็นถึงความพยายามอย่างมากของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีตลอดรัชสมัยของพระองค์ที่จะเจริญสัมพันธไมตรีกับราชสำนักจีนให้ได้ ซึ่งมีหลักฐานเอกสารของทางจีนจำนวนมากเป็นประจักษ์พยานได้เป็นอย่างดี

ความจริงแล้วเงินเข้ามามีบทบาทและความสัมพันธ์กับรัฐเล็กรัฐน้อยบริเวณภูมิภาคนี้มาแล้วอย่างน้อยก็ในสมัยราชวงศ์หมิง ที่จักรพรรดิหย่งเล่อได้ส่งกองเรือนำโดยนายพลเรือ “เจิ้งเหอ” (นามเดิมหม่าซานเปา หรือที่คนไทยเรียก ซำเปากง) นักเดินเรือที่ยิ่งใหญ่ของจีนให้เดินทางมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และแคว้นที่กรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. 1951 สัมพันธภาพระหว่างจีนกับไทยในสมัยอยุธยานี้ได้ดำเนินไปอย่างราบรื่น มีชาวจีนอพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในกรุงศรีอยุธยามากขึ้น และรับราชการอยู่กับฝ่ายไทย ยิ่งไปกว่านั้นการค้าสำเภาระหว่างไทยกับจีนในสมัยอยุธยาได้ทำให้กรุงศรีอยุธยามั่งคั่งและกลายเป็นศูนย์กลางของการค้าระหว่างประเทศทางตะวันตกคือยุโรป กับประเทศทางตะวันออกเฉียงคือจีนอีกด้วย ปฏิเสธไม่ได้ว่าส่วนหนึ่งของ

กระบวนการที่เกิดจากความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีนนี้ได้นำมาซึ่งความมั่งคั่งให้กับกรุงศรีอยุธยา ดังนั้นความสัมพันธ์กับจีนจึงมีความหมายต่อความมั่นคงและมั่งคั่งของประเทศ

เมื่ออยุธยาล่มสลายด้วยกำลังทหารของพม่าใน พ.ศ. 2310 และพระยาตากได้ย้ายศูนย์กลางทางอำนาจลงมาตั้งที่กรุงธนบุรี เราจึงได้เห็นความพยายามตั้งแต่นั้นครั้งแรกเริ่มรัชกาลใหม่ที่จะรื้อฟื้นความสัมพันธ์กับจีนเหมือนครั้งกรุงศรีอยุธยาอีกครั้ง ที่แม้ในระยะแรกจะได้รับการปฏิเสธอย่างชัดเจนจากราชสำนักจีน ทว่าพระองค์ก็ไม่ได้ทรงล้มเลิกความพยายามแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้ามเรากลับเห็นความพยายามตลอด 15 ปีแห่งการครองราชสมบัติที่จะให้ความสัมพันธ์นั้นเกิดขึ้นให้ได้

ความพยายามของพระองค์ประสบความสำเร็จตามสมควรและตามลำดับ ในปีพ.ศ.2324 พระองค์จะส่งคณะทูตและเครื่องราชบรรณาการออกไป “**จิ้มก้อง**” โดยมีกองเรือมากถึง 11 ลำเรือ ถึงแม้ว่าจะสิ้นรัชกาลไปก่อนที่คณะทูตชุดดังกล่าวจะเดินทางกลับมา แต่อานิสงสนั้นก็ตกเป็นผลประโยชน์ทางการทูตและการค้าให้กับสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนานนับหลายสิบปี ก่อนที่ระบบทูตบรรณาการจะถูกยกเลิกไปในสมัยรัชกาลที่ 4 ที่ชาติตะวันตกจะเข้ามามีอิทธิพล เมื่อครั้งที่มีการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษ หรือคิดเป็นอัตราที่นับเนื่องมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 – 4 มีคณะทูตราชบรรณาการจากสยามไปจีนมากถึง 35 ครั้ง หรือประมาณ 2 ปีต่อ 1 ครั้ง (นิราศเมืองกวางตุ้ง หรือนิราศพระยามหานุภาพ (อัน) ไปเมืองจีน, 2553: 6) [6]

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าความพยายามของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีให้ราชสำนักจีนยอมรับในสถานะของพระองค์นั้น เป็นการ “**อ่อนน้อมถ่อมตนเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ**” มากกว่าการยอมรับในอำนาจทางการเมืองการปกครอง ซึ่งผลประโยชน์ที่กล่าวถึงนี้จะเกิดจากความสัมพันธ์ทางการทูตที่เรียกว่า “**บรรณาการ – จิ้มก้อง**” นั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

- [1] สารสิน วีระผล. (2548). **จิ้มก้องและกำไร : การค้าไทย – จีน 2195 – 2396**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- [2] ต่วน ลี เจริญ. (2542). **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงธนบุรี: ศึกษาจากเอกสารจีน**. รายงานการวิจัยทุนสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ.
- [3] สืบแสง พรหมบุญ. (2525). **ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับไทย**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- [4] ชาลววิทย์ เกษตรศิริ และคณะ. (2555). **ชนชาติต่างๆ ในอยุธยา**. เอกสารโครงการอบรม “อยุธยาศึกษา: ศรีเทพ – ละโว้ – อโยธยา เรื่องของสามนค ตลาดวิชาสำหรับครู – อาจารย์” และ/หรือผู้ที่ปฏิบัติงานและศึกษาเกี่ยวกับอยุธยาวันที่ 7 – 8 พฤษภาคมที่ 26 และศุกร์ที่ 27 เมษายน 2555.
- [5] ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคล เฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554**. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- [6] **นิราศเมืองกวางตุ้ง หรือนิราศพระยามหานุภาพ (อัน) ไปเมืองจีน**. (2553). เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ จดหมายเหตุสยาม: จากกรุงธนบุรีศรีมหาสมุทร – จันทบูร 22 – 23 กรกฎาคม 2553.